

Asia: HE 109/2024 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2025

<https://www.eduskunta.fi/pdf/HE+109/2024>

PL 33, STM:n hallinnonala

Teema: Budjettiesitysten yhteisvaikutukset

Kiitän mahdollisuudesta lausua eduskunnan sosiaali- ja terveystieteiden valtion talousarvioesityksen yhteisvaikutuksista. Rajoitan tarkastelun sosiaali- ja terveysministeriön (STM) talousarvioehdotukseen ja sosiaali- ja terveyspalvelujen rahoitukseen sekä eräisiin veromuutoksiin.

Vuoden 2025 tulo- ja menoarviossa toteutetaan huomattavia leikkauksia sosiaaliturvaan sekä sosiaali- ja terveyspalveluihin. Haavoittuvimmassa asemassa olevat ryhmät, kuten pienituloiset, yksinhuoltajat, yksinasuvat ja pitkäaikaistyöttömät, kärsivät eniten näistä leikkauksista. He ovat riippuvaisia sosiaaliturvasta ja julkisista sosiaali- ja terveyspalveluista, joten näihin kohdistuvat säästöt heikentävät heidän hyvinvointiaan merkittävästi. Palveluiden heikennykset osuvat erityisen voimakkaasti niihin, jotka tarvitsevat paljon apua, kuten mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsiviin toimeentulotuen saajiin.

Samalla päihdepolitiikan muutokset, kuten alkoholin ja nikotiinituotteiden saatavuuden lisääminen, pahentavat haittoja erityisesti niissä ryhmissä, joilla on jo ennestään suuria vaikeuksia. Samaan suuntaan vaikuttavat erityisesti päihde- ja mielenterveysongelmia ehkäisevien järjestöjen tukileikkaukset. Vaikka eräisiin palveluihin esitetään pistemäistä lisärahoitusta, laajamittaiset sosiaaliturvan ja terveyspalveluiden leikkaukset vaikuttavat negatiivisesti haavoittuvien ryhmien tilanteeseen. Ottaen lisäksi huomioon, ettei työllisyystilanteeseen on ensi vuonna odotettavissa olennaista parannusta tulo- ja menoarvion muutokset syventää taloudellisia sekä terveydellisiä ongelmia haavoittuvissa ryhmissä.

Tausta

Sosiaali- ja terveysministeriö ehdottaa vuoden 2025 budjettiin huomattavia säästöjä, mikä johtuu sosiaaliturvauudistuksista ja hallitusohjelman toimista valtion tulojen ja menojen tasapainottamiseksi. Erityisesti asumistukeen ja toimeentulotukeen kohdistuu leikkauksia. Myös työttömyysturvaan esitetään vähennyksiä.

Lisärahoitusta kohdistetaan muun muassa lääkärinpalkkioiden Kela-korvauksiin, työelämän täydennyskoulutukseen, opiskelijoiden terveydenhuoltoon ja vähävaraisten ruoka-apuun. Lisäksi mielenterveys- ja turvakotipalveluihin sekä nuorten päihde- ja väkivaltaongelmien ehkäisyyn ehdotetaan lisärahoitusta.

Kokonaisuutena sosiaali- ja terveystalouden rahoitus ei kuitenkaan kasva riittävästi kattamaan arvioitua palvelutarpeen kasvua. Hallitusohjelman mukaiset muutokset, kuten hoitotakuun pidentäminen ja ikääntyneiden hoivan henkilöstömitoituksen keventäminen, tuovat säästöjä, mutta voivat samalla heikentää palveluiden laatua.

Yhteisvaikutukset

Tarkasteltaessa yhteisvaikutuksia haavoittuvimmassa asemassa olevien ryhmiin, on olennaista kiinnittää huomiota myös kuluvana vuonna toteutettuihin säästöihin, yleiseen taloustilanteen muutokseen sekä muihin sosiaali- ja terveystalouden – erityisesti päihdepolitiikan muutoksiin.

Hallituskauden alkamisen jälkeen merkittävä muutos on työllisyystilanteen heikentyminen. Työ- ja elinkeinoministeriön Työnvälitystilastoon mukaan elokuun lopussa työttömien työnhakijoiden osuus työvoimasta oli 10,4 prosenttia, mikä on 1,0 prosenttiyksikköä korkeampi kuin edellisvuonna.

Työllisyyteen vaikuttavat monet samanaikaiset ja erisuuntaiset tekijät. Ilman tarkempia analyysyjä on epäselvää, ovatko hallituksen muun muassa työttömyysturvaan kohdistamat leikkaukset kannustaneet työttömiä töihin – vai onko niillä ollut pelkästään kielteinen vaikutus työttömien toimeentuloon.

Hallitus on samanaikaisesti toteuttanut ja on suunnittelemassa useita muutoksia, jotka voivat pahentaa päihdeongelmia Suomessa. Erityisesti hallituksen toimenpiteet alkoholin saatavuuden lisäämiseksi ovat huolestuttavia. Hallitus on päättänyt sallia enintään 8 prosentin alkoholijuomien myynnin päivittäistavarakaupoissa, mikä todennäköisesti lisää alkoholin kulutusta ja siitä aiheutuvia haittoja. Lisäksi hallitus haluaa mahdollistaa alkoholin kotiinkuljetuksen ja selvittää viinien myynnin ruokakaupoissa, mikä edelleen kasvattaisi alkoholin saatavuutta ja sen aiheuttamia kansanterveydellisiä haittoja. Nikotiinipolitiikan osalta hallitus on esittänyt muutoksia, jotka voivat lisätä nuorten nikotiiniriippuvuutta. Esimerkiksi nikotiinipussien säännöstelyssä sallittaisiin makuaineet, kuten mentoli ja minttu, jotka voivat tehdä tuotteista houkuttelevampia nuorille. Päihdepolitiikan muutokset kasvattavat sosiaali- ja terveystalouden tarvetta. Siinä missä palvelutarpeen kasvuun ei kohdisteta riittäviä lisämäärärahoja, sosiaaliset ja terveysongelmat lisääntyvät.

STM:n muistion tulkinta

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisi syyskuussa muistion sosiaaliturvamuutosten yhteisvaikutuksia eri kotitaloustyypeille ja väestöryhmille vuosina 2024 ja 2025. Raportti osoitti ensinnäkin, että sosiaaliturvaan ja verotukseen liittyvät muutokset johtavat Gini-kertoimella mitattuna tuloerojen kasvuun. Erityisesti pienituloiset kotitaloudet, kuten yksinhuoltajat ja työttömät, kärsivät merkittävästä tulonmenetyksistä. Muutokset nostavat myös pienituloisuusastetta, mikä tarkoittaa, että entistä suuremman osan tulot jäävät alle suhteellisen köyhyysrajan. Tämä vaikutus näkyi voimakkaimmin jo kuluvan vuoden aikana.

Muutosten kielteiset vaikutukset kasautuvan yksinhuoltajille, yksin asuville ja työttömyyttä kokeville kärsiville lapsiperheille. Yksinhuoltajat ja yksinasuvat kärsivät, sillä heillä sosiaaliturvan ja terveydenhuoltomenojen rooli on suurempi kuin kahden aikuisen talouksilla. Kahden aikuisen kotitaloudet – erityisesti työssäkäyvät kotitaloudet – ovat paremmin suojassa muutosten vaikutuksilta, koska heidän toimeentulonsa ei ole yhtä riippuvainen sosiaaliturvaetuksista.

Julkisen terveydenhuollon asiakasmaksujen ja lääkekorvausten muutokset kasvattavat monien kotitalouksien menoja. Tämä vaikuttaa erityisesti pienituloisiin kotitalouksiin, joiden käytettävissä olevat tulot vähenevät. Kela-korvausten nostaminen ei juurikaan auta pienituloisia, joilla ei ole mahdollisuuksia selviytyä lääkäripalkkioiden omavastuista.

Toimeentulotuen käyttö lisääntyy

Hallitus on sitoutunut hallitusohjelmassaan uudistamaan toimeentulotuen asettaen tavoitteekseen vähentää toimeentulotuen tarvitsijoiden määrää puoleen.

STM:n yhteisvaikutusmuistion simulaation mukaan perustoimeentulotuen menot kasvavat noin 30 prosenttia vuosina 2024 ja 2025 tehtävien muutosten seurauksena. Suurin osa tästä kasvusta johtuu vuoden 2024 toimenpiteistä. Arvio ei kuitenkaan sisällä vaikutuksia, jotka johtuvat asiakasmaksujen, sairausvakuutuskorvausten ja lääkkeiden arvonlisäveromuutoksista. Tosin niiden huomioon ottaminen lisäisi menojen kasvua vain hieman.

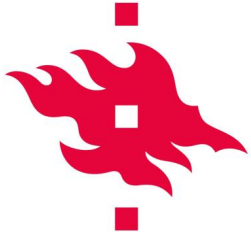
STM:n muistiossa perustoimeentulotuen arviointi SISU-mallilla ei kuitenkaan ole tarkkaa, eikä sen perusteella voida tehdä täysin luotettavia ennusteita toimeentulotuen käytön tai menojen kasvusta. On myös tärkeää muistaa, että tämä arvio on staattinen, eikä siinä oteta huomioon päätösten vaikutuksia työllisyyteen. Lisäksi kotitaloudet saattavat mukauttaa elinkustannuksiaan ja toimintaansa eri tavoin.

Itsestään selvää on kuitenkin se, että toimeentulotuen tarve lisääntyy yhtäältä sosiaaliturvaleikkausten ja toisaalta heikentyneen työllisyystilanteen seurauksena. Tämä on ristiriidassa hallituksen toimeentulotukiuudistuksen tavoitteiden kanssa.

Sosiaali- ja terveyspalveluiden leikkaukset

STM:n laatimassa muistiossa ei käsitelty palvelumuutoksia eikä päihdepolitiikan muutoksia. Se että sosiaali- ja terveyspalveluihin käytetyt määrärahat pienenevät suhteessa palvelutarpeen kasvuun ja että palveluihin kohdistetaan edellä kuvattuja säästäjiä, tarkoittaa palveluiden heikentymistä. Heikentyminen näkyy erityisesti niillä väestöryhmillä, jotka tarvitsevat paljon palveluita.

Tutkimus kertoo terveys- ja toimeentulo-ongelmien kasautuvan samoille väestöryhmille. Talousongelmien ja terveysongelmien välinen yhteys on tutkimuksissa todettu vahvaksi erityisesti toimeentulotuen saajilla. Toimeentulotuen pitkäaikaiset käyttäjät kärsivät useammin terveysongelmista kuin muut saman ikäiset, ja heidän terveyspalveluiden käyttö on merkittävästi suurempaa. Erityisesti mielenterveysongelmat ja päihdehäiriöt korostuvat toimeentulotukiasiakkailla. Tutkimuksissa on havaittu, että psykiatristen diagnoosien ja psykiatrilääkkeiden käyttö lisääntyvät sitä mukaa, mitä pidempään toimeentulotukea saadaan.

Terveyspalveluiden käyttö on huomattavasti suurempaa toimeentulotuen saajien keskuudessa verrattuna ei-toimeentulotuen saajiin. Erityisesti psykiatrisen hoidon käyntejä on moninkertaisesti enemmän, mikä korostaa terveysongelmien ja sosiaalisen huono-osaisuuden välistä yhteyttä. Terveysongelmat ylläpitävät ja pahentavat taloudellisia ongelmia.

Edellä kuvattujen toimeentulo- ja terveysongelmien yleisyyttä ja riskejä tilanteen pahenemiseksi voi tarkastella pitkäaikaisesti toimeentulotukea saavien väestöosuutena. Sotkanet-tietokanta antaa mahdollisuuden tarkastella vuoden 2023 tilannetta muun muassa hyvinvointialueittain. Tilanne on pahin Helsingin kaupungissa, Vantaan ja Keravan hyvinvointialueella sekä Päijät-Hämeen hyvinvointialueella.

Järjestöleikkausten vaikutukset

Budjettiesitys tunnistaa joitain pahoinvoinnin kipukohtia. STM ehdottaa 3,5 miljoonan euron rahoitusta nuorten huumekuolemien ehkäisemiseksi. Väkivaltaisten nuorten palveluiden kehittämiseen ehdotetaan 2,5 miljoonaa euroa, matalan kynnyksen mielenterveyspalvelujen saatavuuden parantamiseen kaksi miljoonaa euroa sekä puoli miljoonaa euroa mielenterveyden chat-palvelujen tukemiseen. Samaan aikaan muun muassa edellä kuvattuja ongelmia ratkovien yhteisöiden ja säätiöiden terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen ehdotetaan lähes 80 miljoonan eli lähes 21 prosentin leikkausta. Erityisesti päihde- ja mielenterveysongelmien ehkäisemiseksi työskentelevien järjestöjen tukileikkaukset pahentavat edellä kuvattua köyhyyden ja huono-osaisuuden syvenemistä.

Yhteenveto

Vuoden 2025 valtion tulo- ja menoarvio lisää samanaikaisesti toimeentulotuen tarvetta ja talousongelmia sekä heikentää terveyspalveluita. Yhteisvaikutuksena tämä lisää ja pahentaa paitsi toimeentulo- myös terveysongelmia. Sinänsä tärkeä pienet parannukset – kuten lisäpanostus nuorten mielenterveysongelmiin – tuskin onnistuvat muuttamaan kielteistä trendiä. Kehityksen seurauksena sosioekonomiset terveyserot todennäköisesti kasvavat.

Helsingissä 10.10.2024

Heikki Hiilamo
sosiaalipolitiikan professori